

Nataša Vujisić Živković³²

POČECI PROUČAVANJA RAZVOJA DECE U SRBIJI U FUNKCIJI INDIVIDUALIZACIJE U OBRAZOVANJU

Uvod

Slediti prirodni tok dečjeg razvoja i koristiti njemu primerene vaspitne metode, ideja je klasika pedagogije. Od Žana Žaka Ruosa ova ideja prožima sva opštepedagoška i didaktička, teorijska i praktična nastojanja u zapadnom svetu. Otvaranje Instituta Žan Žak Ruso u Ženevi 1912. godine, na dvestagodišnjicu Rusoovog rođenja, trebalo je da na simboličkom planu pokaže kako se zahtev »poštujte detinjstvo« ostvaruje u modernoj nauci o vaspitanju i na njoj zasnovanom obrazovnom sistemu. Proteklo stoleće naučilo nas je da znatno skromnije određujemo vlastiti naučni zadatak. Iskustvo korišćenja naučnih rezultata u opravdavanju klasnih i rasnih nejednakosti i kontrole obrazovnog procesa, narasla svest o društvenoj uslovljenosti pedagoških institucija i teorija, upućuju nas na preispitivanje geneze, dometa i ograničenja ideja koje su dominantno uticale na formiranje savremene prakse vaspitanja. Jedna od tih ideja nesumnjivo jeste individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu.

Razmatrajući problem *pedagogizacije*, odnosno sveprisutne tendencije da se u obrazovanju traže rešenja širih društvenih problema, profesor Mark Depaepe, šef Centra za istorijsku pedagogiju Univerziteta u Levenu, ukazuje na ključan paradoks moderne pedagogije: napuštanje autoritarnog odnosa prema deci i mladima i povećana briga za njihovo vaspitanje i obrazovanje, naglasak na samorazvoju i samoradnji učenika, prati povećavajuće zavisnosti od odraslih. (Depaepe, 1997; Depaepe & Smeyers, 2008; Depaepe et al., 2008) Pokazalo se da demokratski stil vaspitanja ne podrazumeva kao automatski rezultat veću autonomiju ličnosti vaspitanika. U isto vreme, istorija obrazovanja govori o snažnim otporima na koje su nailazili reformski pokreti. Radi se o tome da, kako tvrdi Depaepe (Depaepe et al., 2008), pedagoške inovacije nisu menjale obrazovanje, već je obrazovni sistem prilagođavao inovacije u strukturu postojeće školske kulture. Na ovom mestu otvara se čitav niz konceptijsko-metodoloških pitanja za istoričare pedagogije (o tome detaljnije u: Vujisić-Živković, 2009), ali, što je verovatno značajnije, za savremene teoretičare vaspitanja i obrazovanja. Sve su intenzivnija nastojanja da se razvije dijalog između istoričara i filozofa obrazovanja na ovu temu.

Iz perspektive malih zemalja sa nedovoljnim brojem istraživača u različitim disciplinarnim područjima pedagogije, započinjanje ovog dijaloga iz očiglednih razloga može da deluje kao utopija. Pored toga, demitologizacija pedagoške prošlosti kao jedan od najznačajnijih zadataka savremene istorije obrazovanja, može da se doživi kao osporavanje ionako zanemarene pedagoške baštine. Ipak, sveobuhvatan pristup fenomenima kao što je individualizacija u vaspitanju i obrazovanju, zahteva i rad u onome što Wolfgang Klafki naziva »istorijsko polje« pedagoškog istraživanja.

Naš prilog nastao je kao rezultat istraživanja do sada nepoznatog rada dr Vojislava Bakića, osnivača akademske pedagogije u Srbiji, na proučavanju dečjeg razvoja. Ukazaćemo na teorijski kontekst u kome se ovaj rad odvijao, na raznorodne uticaje kojima je bio rukovođen i, na kraju, na nameru autora da, u istom mah, doprinese izgradnji pedagoške nauke na empirijskim osnovama i pomogne individualizaciju u vaspitno-obrazovnom procesu. Time se, po našem mišljenju, omogućava jasnije sagledavanje nastanka ideje individualizacije i problema u njenoj realizaciji sa kojima su se susretali pedagozi s kraja XIX i početka XX veka.

³² doc. dr. Nataša Vujisić Živković, Univerzitet u Beogradu, FF

Beleške o telesnom i duhovnom razvitku dece – longitudinalno istraživanje razvoja dece

U posednjim decenijama XIX veka u evropskoj i američkoj pedagogiji nastao je *pokret za proučavanje dece* (child study, Kinderforschung) ili *pedologija* koji je bitno doprineo razvoju eksperimentalne pedagogije i reformskih školskih pokreta koji su u prvoj polovini XX veka dominirali pedagoškom scenom, kako teorijom obrazovanja, tako i u praksi naprednijih nastavnika. Ključan predstavnik pedagoške nauke u Srbiji u to vreme bio je dr Vojislav Bakić (1847-1929), doktorant Univerziteta u Lajpcigu, profesor pedagogije na Filozofskom fakultetu Velike škole u Beogradu (1892-1905). Nemački đak, obrazovan u duhu Herbartove pedagoške škole, dr V. Bakić upustio se u jedno, za to vreme novo istraživačko polje, i započeo rad na longitudinalnoj studiji razvoja svoje dece i unuka.

V. Bakić započeo je karijeru na Učiteljskoj školi u Kragujevcu, na kojoj je radio u periodu 1875-1892. godine. Dve centralne teme u njegovom profesionalnom radu bile su formiranje moderne pedagoške nauke i organizovanje sistema obrazovanja, čemu je davao veliki doprinos kao dugogodišnji član i predsednik Glavnog prosvetnog saveta. Za svoje đake napisao je 1878. godine udžbenik pod nazivom *Nauka o vaspitanju*, koji predstavlja prvo delo sistemske pedagogije koju je napisao jedan srpski pedagog. U svom najznačajnijem delu, *Opšta pedagogika*, koje je izašlo 1897. godine, V. Bakić piše da pedagogija kao nauka ima zadatak da »/.../ 1) prikuplja i ispituje vaspitne pojave, 2) poredi ih i klasifikuje, 3) svodi ih na pravila i zakone, i 4) istražuje uzroke uspeha i neuspeha /.../«. (Bakić, 1897: 4) Na taj način postavio je osnove razvoja srpske pedagogije kao empirijske nauke.

V. Bakić je veći deo svoga života vodio tri dnevnika, porodični, javni i privatni dnevnik. Porodični dnevnik namenio je svojoj deci i nije ga pripremao za štampu. Javni dnevnik, *Beleške o prosvetnim i kulturnim, političkim i ratnim događajima u Srbiji*, odnosi se na njegov profesionalni život i rad, i ovaj dnevnik je namenio pedagoškoj javnosti kao svedočanstvo o razvoju i institucionalnom zasnivanju pedagogije u Srbiji.

Privatni dnevnik, kako ga je sam V. Bakić nazvao, predstavlja longitudinalnu studiju o razvoju njegove dece i unučadi. Ovom studijom obuhvaćeno je ukupno dvadeset dvoje dece, osmoro dece Vojislava i Ljubice Bakić i četrnaestoro dece njihovih kćeri, Milice, Danice i Vide³³. Rukopis je pripremio za štampu odmah nakon Prvog svetskog rata, 1918. godine, dajući mu osoben naslov *Beleške o telesnom i duhovnom razvitku dece*. Profesor V. Bakić za života nije uspeo da objavi svoju studiju. Ali, objavio je pojedine njene delove i to: u časopisu »Srpkinja« 1896. godine (»Dečji temperamenti i karakteri«), u časopisu *Glasnik Srpskog društva za dečju psihologiju* 1910. godine (»Proučavanje dečjeg razvitka u Srba«) i u *Učitelju* 1920. godine (»Posmatranje dece i beleške o njihovom telesnom i duhovnom razvitku«). Pedesetih godina prošlog veka sin V. Bakića, Dobrivoje, poklonio je pisanu zaostavštinu svoga oca Filozofskom fakultetu u Beogradu. Danas se rukopisi »javnog« i »privatnog« dnevnika čuvaju u Biblioteci Odeljenja za pedagošku i andragogiju istog fakulteta.³⁴

Istraživanje razvoja dece V. Bakić započeo je 1876. godine i nastavio narednih trideset godina, sve do 1918. godine. Motivi kojima se rukovodio u izradi svoje studije bili su dvostruki: sa jedne strane, želeo je da ovim istraživanjem otvori prostor za empirijsku pedagogiju u Srbiji, a sa druge, namera mu je bila da roditeljima, vaspitačima i učiteljima ponudi metodološko upusutvo kako da vode slična istraživanja i prilagode vaspitno-obrazovne postupke rezultatima do kojih dođu.

³³ Za rekonstrukciju odrastanja i vaspitanja dece u domu Bakićevih koristili smo se građom koja se čuva u Arhivu Srbije (Fond Nenada Jankovića), izvodima iz memoara kćerke V. Bakića, Vide Janković i razgovorima sa Vidinom kćerkom, Bakićevom unukom, Slavkom Stevović.

³⁴ Decembra 2010. godine izašla je elektronska verzija Bakićeve studije u izdanju Pedagoškog muzeja u Beogradu.

Da bi smo razumeli idejne uzore na kojima je V. Bakić zasnovao svoje istraživanje moramo se ukratko osvrnuti na njegovu doktorsku tezu, »Rusoovljeva pedagogika s gledišta filofske pedagogike« (1874). U ranoj mladosti pod snažnim uticajem Rusoa, a potom prošavši studije kod vodećih herbartovaca, T. Cilera i K.F. Stoja, Bakić je u svojoj doktorskoj disertaciji naglasio prednost Herbartovog pedagoškog sistema, ali je imao razumevanje za Rusoov »tok prirode«, metod kojim se uporedno sa uzrastom deteta govori o vaspitnim postupcima. Takođe, podvlači interes deteta kao središnju kategoriju Rusoove didaktike, koja postoje i okosnica Herbartove pedagoške teorije. Naglasimo da je u svojim prvim radovima V. Bakić pitanje psiholoških osnova na kojima počiva vaspitno delovanje rešavao u duhu herbartijanstva. Ne zaboravimo da je Herbartova psihologija, kako je i sam Vilhelm Vunt sedamdesetih godina XIX veka govorio Bakiću, bila »/.../ jedina sa kojom se prirodnjaci mogu složiti«. (Bakić, 2009: 25) Vremnom je na osnovama naučne psihologije A. Bena i eksperimentalne psihologije V. Vunta, V. Bakić dalje razvijao »empirijsku«, »induktivnu« pedagogiju u Srbiji.

V. Bakić je bio prvi i jedini srpski naučnik koji je vodio sistematske beleške o razvoju dece u vreme kada je ovaj tip istraživanja polako postajao opšteprihvaćen na evropskom tlu. Studiju je počeo da vodi u Kragujevcu, 4. maja 1876. godine, kada mu se rodila prva kćer Milica. Poslednja beleška je iz 1918. godine, o razvoju unuka Vojislava, sina njegove treće kćeri Vide. Original rukopisa *Beležaka o telesnom i duhovnom razvitku dece* ima ukupno 108 strana i obuhvata sledeće celine: »Predgovor«, »Uvod«, beleške o sistematskom posmatranju 22 deteta – svakom detetu posvećeno je jedno poglavlje i poglavlje pod naslovom »Poređenje« u kome je dat osvrt na sličnosti i razlike u razvoju posmatrane dece.

Studija na koju se V. Bakić najviše ugledao bila je knjiga *Duša deteta* dr Vilhelma Prajera (1847-1897), profesora psihologije u Jeni, pionira razvojne psihologije i reformske pedagogije u Nemačkoj. Prajerovo delo je zapravo dnevnik o razvoju njegovog sina Aksela u prve tri godine života. Studija je nastala ne temelju brižljivog posmatranja promena u ponašanju i razvoju deteta – svakoga dana V. Prajer beležio je podatke o sinu, ujutro, posle podne i u večer. Ova studija izašla je 1882. godine. Ali, V. Bakić je svoju studiju započeo 1876. godine, dakle pre nego što je izašlo Prajerovo delo i zato možemo da pretpostavimo da je prve idejne uzore imao u biografskim dnevnicima, literarnom i naučnom žanru koji se razvija u XIX veku, u delu Ditriha Tidemana *Posmatranje razvoja duševnih sposobnosti kod dece* koje je izašao 1787. godine, u kome je dao rezultate posmatranja i praćenja razvoja svoga sina, od rođenja do dve i po godine života, ali i u delima pedagoških klasika, pre svega u Rusoovoj koncepciji prirodnog vaspitanja i Pestalocijevom konceptu potpomaganja samorazvoja. Takođe, V. Bakić, koji je na univerzitetu u Lajpcigu slušao psihologiju kod V. Vunta, bio je upoznat sa načelima savremene psihologije toga doba, koja se krajem XIX veka konstituiše kao moderna empirijska nauka. Ostavio je svedočanstvo o tome da je pratio dela svih vodećih dečjih psihologa i pedagoga svog vremena, kao što su K. Gros, G. Komperje, B. Perez, S. Hol, Dž. Suli, Dž. M. Baldwin, V. Džejms, I. A. Sikorski, Đ. Koloza, A. Bine, V. A. Laj, E. Kej i drugi.

Metodologija praćenja razvoja dece koju je V. Bakić primenio u svojoj studiji nije ujednačena, a razlikuje se i obim beležaka o svakom od 22 dece koje je pratio. U suštini, on prati razvoj dece najpre po danima, od rođenja do kraja prvog meseca, zatim su zapisi po nedeljama do druge godine, pa po mesecima do četvrte, potom po godinama do 18. godine.

Koje aspekte dečjeg razvoja je V. Bakić pratio? Najpre, pratio je i sistematski beležio promene u fizičkom i opštem senzomotornom razvoju dece, visinu, težinu, obim glave, visinu čela, zatim kada su deci izrasli prvi zubi i kojim redom, kada su prohodala, koje su bolesti preležala, kako se razvijalo čulo vida, sluha, ukusa – u smislu kako deca reaguju na svetlost i boje, kako se ponašaju i kako reaguju kada im se svira na violini, koju hranu prihvataju, a

koju odbijaju, prati ritam sisanja i prelazak na drugu hranu, ritam spavanja, navikavanje na »noćni sud«.

Dalje, prati intelektualni razvoj dece i to razvoj pažnje, pamćenja i mašte. Za većinu dece zabeležio je, na primer, kada se razvija »šema postojanog objekta«, odnosno kada dete počinje da traži predmet koji mu je nestao iz vidnog polja. Primećujemo da su beleške o razvoju govora najsistematičnije: prati kada su deca progovorila prvu reč, kada su počela o sebi da govore u prvom licu, koje glasove znaju pravilno da izgovore i na kom uzrastu, daje primere razvoja spontanijih dečjih igara.

U oblasti socijalnog razvoja V. Bakić je pratio pojavu prvog socijalnog osmeha kod dece, emocionalni odnos dece posebno prema majci, a posebno prema ocu, zatim odnos sa sestrama i braćom, a kasnije odnos sa drugom decom, vršnjacima i školskim drugovima. Takođe, daje opise dečjeg karaktera, volje i temperamenta.

U periodu od sedme godine života do punoletstva beleži proces prilagođavanja dece na školu, njihovo školsko postignuće, interesovanja, radne navike, vaspitavanje i poučavanje u roditeljskom domu.

Ovaj kratak prikaz Bakićeve longitudinalne studije pokazuje da je on pokušao da zabeleži promene u gotovo svim aspektima psihofizičkog razvoja dece i da se posebno zadržao na školskom periodu, prateći razlike između dece u ovoj, »veoma osetljivoj«, razvojnoj fazi. U daljem tekstu zadržaćemo se upravo na ovim delovima Bakićevog istraživanja.

Istraživanje razvoja dece kao osnova za individualizaciju u obrazovanju

U svojoj studiji V. Bakić zadržava se na školskom periodu u razvoju dece: prati na koji način roditelji i učitelji mogu da prepoznaju da li je dete spremno za polazak u školu, piše o aspektima dečjeg rada i učenja koje treba pratiti – napredovanje u opismenjavanju, razvijanje radnih navika, osposobljavanje za samostalno učenje, odnos prema pojedinim nastavnim predmetima i interesovanje za njih, da li dete ima razvijenu želju za uspehom ili je ravnodušno prema neuspehu, odnos učitelja prema detetu, ponašanje deteta u školi, odnos sa vršnjacima...

Kćeri V. Bakića završile su Višu žensku školu, jedinu školu koja je bila dostupna devojkama u Srbiji do pred kraj XIX veka. V. Bakić je bio naročito kritičan prema Višoj ženskoj školi. Smatrao je da ova škola, koja je davala srednje obrazovanje devojkama i na kojoj su se istovremeno spremale učiteljice, ne ispunjava dobro ni jedan od ovih zadataka: prvi, jer je u njoj dominiralo mehaničko poučavanje i učenje apstraktnih sadržaja bez razumevanja, drugi, jer škola nije pružala potrebno pedagoško obrazovanje budućim učiteljicama. Iz *Beležaka*, takođe, saznajemo da sin Dobrivoje nije imao razvijene radne navike i da su Bakićevi morali često da angažuju privatne učitelje i talentovanije učenike da mu drže privatne časove. Dobrivoje je, piše V. Bakić, bio »povodljiv«, nije redovno pohađao nastavu, a u kući nije pokazivao istrajnost u učenju. U periodu puberteta postao je odgovorniji, nakon završene realke, sa uspehom je završio Pravni fakultet. Takođe, V. Bakić je opisao na koji način su njegove kćeri vaspitavane u roditeljskom domu: one su od kućnih poslova naučile da spremaju i uređuju kuću, kuvaju i mese u kuhinji, da pletu, vezu, kroje i šiju, da rade u bašti. Pored toga, Danicu je otac učio nemački jezik i stenografiju i ona je vodila dnevnik kućnih računa, a Vidu je učio da svira na violini.

U pogovoru svoje studije V. Bakić je naglasio da ona predstavlja »dodatak« knjizi *Pouke o vaspitanju dece u roditeljskoj kući* koja je izašla 1880. godine. *Pouke* je namenio pre svega majkama, ali i očevima. Osmišljene su kao zbirka uputstava za vaspitanje dece u porodici i u njima V. Bakić prvi put spominje potrebu da roditelji svoje vaspitne postupke

treba da zasnuju na brižljivom posmatranju razvoja dece. *Beleške o telesnom i duhovnom razvitku dece* trebalo je da posluži kao uzor majkama kako da prate razvoj svoje dece i da ih upute u to kako da ih sa većim uspehom vaspitavaju oslanjajući se na dobro poznavanje dečjih sposobnosti, potreba i interesovanja. *Beleške* su, takođe, bile namenjene učiteljima, koje V. Bakić želeo da uputi u metodologiju praćenja individualnih razlika između učenika. Ovo praćenje trebalo je da posluži kao osnova za primenu individualnih postupaka u vaspitanju i nastavi. Naglasimo da je u srpskoj pedagogiji poslednjih decenija XIX veka princip individualizacije bio je poznat užem krugu školovanih učitelja, a i oni koji su imali neka znanja o razvojnim sposobnostima dece nisu znali kako da u nastavnoj praksi primene princip »individualisanja«.

Pristup koji je V. Bakić promovisao, a reč je o potrebi da se prate i ustanove individualne varijacije u razvoju dece, trebalo je da podstakne raspravu o odnosu »stare« i »nove« škole, »tradicionalne« i »savremene« nastave i obrazovanja. Da bi smo razumeli preokret koji se postepeno odvijao u pedagoškoj praksi predstavimo nastavnu metodu koja je dominirala u srpskoj osnovnoj školi u prvoj polovini XIX veka. Reč je metodi »ščitavanja«, metodskom postupku koji je trebao da pomogne učenje u dijaloškoj formi, ali su u praksi učenici zapravo najpre slušali predavanja učitelja, a potom učili pitanja i odgovore i dugim vežbanjem i ponavljanjem – uzajamnim preslišavanjem, tzv. ščitavanjem, samostalno učili nastavne lekcije. S obzirom na činjenicu da su učitelji bili različitog obrazovanja i da je samo manji procenat imao završenu učiteljsku školu i potrebnu spremu za učiteljski poziv, ideal koji je trebalo dostići bio je da se učitelji u svim školama pridržavaju istog nastavnog programa. Nije se razmišljalo o razlikama između učenika u gradskoj i seoskoj sredini, u velikoj i maloj školi, niti o individualizaciji, u smislu prilagođavanja nastavnog programa i metoda rada sposobnostima i interesovanjima učenika. Trebalo je da se za kratko vreme obezbedi veći obuhvat dece osnovnim obrazovanjem, prosvetličvanje većine bio je primaran cilj.

Modrenizacijski procesi u srpskoj osnovnoj školi poslednjih decenija XIX veka išli su u pravcu uvođenja obavezne osnovne škole, povećanja broja dece koja pohađaju osnovnu školu, povišenja pedagoške spreme učitelja, većeg prilagođavanja nastavnog programa uzrasnim sposobnostima učenika. Učiteljska škola, osnovana 1871. godine u Kragujevcu, imala je važnu ulogu u transformaciji »stare«, »tradicionalne« škole. V. Bakić radio je u ovoj školi u periodu 1875-1892. godine i dobro je poznao stanje u srpskom učiteljstvu i njegove potrebe. Preduzimajući svoje istraživanje razvoja dece pokušao je da usmeri učitelje u pravcu zasnivanja praktičnog nastavnog rada na naučno zasnovanim, empirijski proverenim saznanjima. Ovaj novi pedagoški duh učitelji su brzo prihvatili i dalje razvijali. Uz podršku profesora V. Bakića grupa učitelja, njegovih đaka, osnovala je u Beogradu 1906. godine *Srpsko društvo za dečju psihologiju*. Društvo je 1907. godine pokrenulo časopis, »Glasnik Srpskog društva za dečju psihologiju«, koji je izlazio naredne tri godine. V. Bakić je intezivno saradivao sa društvom: u istraživačkom programu za 1909. godinu pojavljuje se kao »voditelj« projekata pod nazivom »O individualnom promatranju dece«³⁵, a za »Glasnik« je 1910. godine napisao članak pod naslovom »Proučavanje dečjeg razvitka u Srba«. Nije mogao da navedene saradnike na ovom polju kod nas. Ponovo ističe svoj stav da vaspitanje treba da se usmerava prema stupnjevima razvitka deteta, ali i da ovi stupnjevi još nisu jasno određeni, ni sa fiziološke, ni sa psihološke strane. Suprotstavlja se u to vreme široko prihvaćenom Hekelovom »biogeničkom zakonu« po kome ontogeneza predstavlja rekapitulaciju filogeneze. (Hekelova teorija je, napomenimo, znatno doprinosila popularizaciji istraživanja dece, jer ih je uklapala u etnografska i antropološka interesovanja naučne elite.) Bakić smatra da ima više sličnosti u razvoju članova jedne porodice i naroda kojoj pripada,

³⁵ Sastav anketa, *Glasnik Srpskog društva za dečju psihologiju*, 1909, Vol. 2, br. 1, str. 7.

nego između razvoja pojedinca i razvoja čovečanstva. Otuda je ispravnije pristupiti istraživanju većeg broja porodica koje žive u različitim prilikama i upoznati život i razvitak dece u tim porodicama. U ovom članku V. Bakić promoviše empirijska istraživanja koja imaju za cilj da se utvrde pravilnosti i zakonitosti u razvoju dece i ukazuje na to da je u našim uslovima ovaj pristup suočen sa problemom nepostojanja dovoljnog broja istraživača koji bi učitelje i roditelje upoznali sa naučnim pristupom i problemom nepostojanja laboratorije za eksperimentalnu psihologiju i pedagogiju, zbog čega se u Srbiji, naglašava on, moramo zadovoljiti individualnim posmatranjima razvoja pojedinačne dece, ali i pratiti i primenjivati rezultate istraživanja do kojih se došlo u drugim zemljama. Naročito naglašava da su herbartovci doprineli uvođenju metoda posmatranja i beleženja individualnih karakteristika učenika – tome su obučavani polaznici Stojevog i Cilerovog Pedagoškog seminara u Jeni i Lajpcigu. Na kraju, Bakić, preporučuje svoju studiju *Pedagoško iskustvo*, svojevrsan vodič za posmatranje učenika u školi i individualizaciju nastave.

Zaključak

Predstavljene u ovom radu, *Beleške o telesnom i duhovnom razvitku dece* Vojislava Bakića, imaju značaj za istoriju psihologije i pedagogije u Srbiji. Pored toga, one mogu da se posmatraju kao dokument na osnovu koga možemo da rekonstruišemo, Fukoovski rečeno, *arheologiju znanja* koje je konstituisalo teoriju vaspitanja i obrazovanja u XX veku. Dalekosežan cilj i motiv V. Bakića da se upusti u istraživanje razvoja dece bio je da podstakne razvoj empirijske pedagogije u Srbiji. Međutim, on je naglašavao i praktičnu svrhu svoje studije: ona je trebalo da posluži kao uzor roditeljima i učiteljima kako da u vaspitanju i obrazovanju, posmatrajući i prateći individualne razlike između dece, odaberu upravo one postupke i metode koje su prilagođeni dečjim sposobnostima, potrebama i interesovanjima. Ne može da se tvrdi da naučni cilj kod Bakića dominira nad njegovim praktičnim nastojanjima, pre bi se reklo da su ova dva cilja komplementarna. Pri tome, Bakićeva naučna i stručna biografija nam omogućava da relativno lako identifikujemo sve slojeve u njegovom radu: rusozizam, herbartijanstvo, uticaj dečje i eksperimentalne psihologije i eksperimentalne pedagogije, kao i vlastitito pedagoško iskustvo (kao roditelja i nastavnika).

Sudbina do sada zanemarenog Bakićevog rukopisa može da ukaže i na paradoks koji je pedagoška nauka doživela u XX veku: diferencirajući i produbljujući svoju naučnu osnovu, ona se sve više udaljavala od onih kojima je bila najpotrebnija, od roditelja i nastavnika. (Vujsić Živković, 2008) Danas kada se kulturno-istorijska sredina dečjeg razvoja (Vigotski) rapidno menja pod uticajem novih medija, postoje dobri razlozi da se princip individualizacije revitalizuje u pedagoškoj teoriji, a da se interesovanjima učenika iznova posvete didaktička istraživanja. Doprinos ovom poslu, koji, čini nam se, neminovno sledi, istoričari pedagogije mogu da pruže daljim rasvetljavanjem bliskog i često protivurečnog odnosa između konstituisanja teorije vaspitanja, reforme školstva i položaja deteta u obrazovanju.

Literatura

- Bakić, V. (1878). *Nauka o vaspitanju udešena naročito za predavanja u učiteljskoj školi*, Beograd.
Bakić, V. (1896). Rusoovljeva pedagogika s gledišta filozofske pedagogike. *Učitelj*, 16, br. 1, str. 1-27.
Bakić, V. (1897). *Opšta pedagogika*. Beograd: Učiteljsko udruženje.
Bakić, V. (1910). Proučavanje dečjeg razvitka u Srba. *Glasnik Srpskog društva za dečju psihologiju*, 2, br. 4 i 5, str. 172-192.
Bakić, V. (2009). *Beleške o prosvetnim i kulturnim, političkim i ratnim događajima u Srbiji*. Užice: SAO – Učiteljski fakultet.

- Bakić, V. (2010). *Beleške o telesnom i duhovnom razvitku dece*. Beograd: Pedagoški muzej (elektronsko izdanje).
- Depaepe, M. & Smeyers, P. (2008). Educationalization as an ongoing modernization process. *Educational Theory*, 58, br. 4, str. 379-389.
- Depaepe, M. (1997). Demythologizing the educational past: an endless task in history of education, *Historical Studies in Education*, 9, br. 2, str. 209-223.
- Depaepe, M., Herman, F., Surmont, M., Van Gorp, A. & Simon, F. (2008). About pedagogization: from the perspective of the history of education. U: P. Smeyers & M. Depaepe (ur.). *Educational research: the educationalization of social problems*. Springer, str. 13-30.
- Potkonjak, N. M. (2001). *Pedagoška shvatanja Vojislava Bakića*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Sastav anketa, *Glasnik Srpskog društva za dečju psihologiju*, 1909, 2, br. 1, str. 7-15.
- Vujisić Živković, N. (2009). Pedagogizacija kao konceptijski okvir za razumevanje modernog obrazovanja, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 41, br. 2, str. 247-263.
- Vujisić Živković, N. (2008). Proces disciplinarizacije u polju pedagoškog istraživanja i obrazovanja – prvi deo: Istorijsko-komparativni kontekst razvoja pedagogije kao univerzitetske discipline. *Pedagogija*, 63, br. 4, str. 540-554.